

ОСНОВНЫЕ ЗАДАЧИ И НАПРАВЛЕНИЯ ОПТИМИЗАЦИИ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЕ

Гетьман А. П., Данильян О. Г.

Рассмотрены правовое воспитание как сложная система, а также особенности правового воспитания в переходном обществе. Обоснованы основные задачи и направления оптимизации правового воспитания в современной Украине. Сделан вывод о том, что в сфере правового воспитания наиболее актуальными являются следующие задачи: проведение обоснованной государственной правовой политики, формирование многоступенчатой системы правового воспитания и образования, повышение общей нравственности граждан, популяризация правовых знаний и др.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая социализация, правовое обучение, правовая культура, правовое сознание, нравственность.

THE BASIC TASKS AND DIRECTIONS TO OPTIMIZATION OF LEGAL EDUCATION IN MODERN UKRAINE

Get'man A. P., Danilyan O. G.

In the article legal education is examined as a complex system, and also the features of legal education, in transitional society are examined. Basic tasks and directions to optimization of legal education are in modern Ukraine grounded. The conclusion is made, that in the field of legal education the most actual are the followings tasks: the creation of the grounded public legal policy, creation of the multi-staged system of legal education, increasing of general morality of citizens and popularization of legal knowledge etc.

Key words: legal education, legal socialization, legal teaching, legal culture, legal consciousness, morality.

УДК 1:316.4

*В. Г. Пилипчук, доктор юридичних наук, професор;
О. П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор*

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ

Розглянуто основні чинники впливу сучасних глобалізаційних процесів на державний суверенітет України. Показано, що національні держави в умовах глобалізації вже не є єдиними гравцями на світовій арені, оскільки до міжнародних відносин активно залучаються міжнародні організації, транснаціональні корпорації, транс-кордонні регіони, етнічні меншини, професійні асоціації, соціальні рухи, індивіди. Здійснено класифікацію недержавних акторів, що впливають на стан державної безпеки України.

Ключові слова: глобалізація, державний суверенітет, міжнародні організації.

Актуальність проблеми. Глобалізаційні процеси, які відбуваються в сучасному світі, є складними, багаторівневими та неоднозначними. Поряд з безперечним розширенням можливостей сучасних глобальних комунікацій і відносин глобалізований світ генерує й низку небезпек та загроз. Особливо ці загрози і небезпеки актуалізуються для молодих незалежних суверенних держав, зокрема для України.

Аналіз наукових джерел і публікацій, як попередніх, так і новітніх [1–8], свідчить про те, що, незважаючи на достатньо широке коло наукових доробок стосовно забезпечення національної безпеки, її проблеми, пов'язані з розумінням сутності впливу глобалізаційних тенденцій на забезпечення захисту об'єктів державної безпеки, залишаються ще недостатньо опрацьованими.

Тому **метою** даної статті є спроба аналізу впливу глобалізаційних тенденцій та процесів на забезпечення захисту одного з основних об'єктів державної безпеки України – її державного суверенітету¹.

Державний суверенітет України залишається невід'ємною характеристикою держави як у внутрішніх, так і в міжнародних справах; він відіграє й надалі відіграватиме ключову регулятивно-впорядковуючу роль у міжнародних відносинах. Разом з тим в умовах глобалізації він стає плюралістичним, багаторівневим і багатокомпонентним. Сьогодні можна говорити про «розподілений суверенітет» [9], тобто суверенітет, який розподіляється між недержавними міжнародними акторами (міжнародні урядові організації, міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації (ТНК), валютно-фінансові групи та ін.) і акторами національного суспільства в Україні. Відповідно й держава перетворюється з монопольного власника, носія і постачальника владних ресурсів і суверенних прав на того, хто їх розподіляє й управляє ними. Причому такий розподіл здійснюється на користь тих політичних акторів, що є мобільнішими у задоволенні життєвих потреб суспільства. Загалом ідеться не про відмову держави від суверенітету, а про співпрацю у напрямі його реалізації, де держава має відігравати роль менеджера.

Кількісні та якісні зміни у міждержавних відносинах за умов глобалізації, а також сегментація світової спільноти на державний і недержавний світи особливо актуалізують проблему ролі держави у міжнародних відносинах. Національні держави вже не є єдиними гравцями на світовій арені. Починаючи з другої половини ХХ ст. до міжнародних відносин активно залучаються міжнародні організації, ТНК, великі міста, транскордонні регіони, етнічні меншини, професійні асоціації, соціальні рухи, індивіди. У сучасній глобалі-

¹ Тема даної статті безпосередньо пов'язана з тематикою наукових досліджень Інституту дослідження проблем державної безпеки Служби безпеки України.

зованій світовій політиці державні актори втрачають значну частину потенціалу владного контролю за міжнародним середовищем, а отже, і значну частку можливостей відстоювати свої суверенні права.

В умовах глобалізації держава дедалі більше перетворюється на одного з багатьох міжнародних акторів, обмежуючись і понижуючись у статусі всією сукупністю взаємозалежних глобалізаційних міжнародних відносин [10; 11]. Однак інституту державності вже багато сотень років, тому саме ним акумулюється найбільший владний ресурс і саме він є найбільш легітимованим. Через це держави ще тривалий час залишатимуться провідними акторами світової політики, хоча й різні держави з різним успіхом адаптуватимуться до нових умов глобалізації. Держава не втрачає свого значення як актор світової політики, просто сфера втілення її суверенітету розширюється та звужується водночас, переходячи на якісно нові рівні реалізації. Прискорені темпи передавання інформації, інтеграція національних економік у глобальні фінансові ринки, прозорість кордонів, зростання обсягів міжнародної торгівлі – усі ці фактори поступово роблять держави дедалі взаємозалежнішими (а інколи залежними) від політико-економічних інститутів та сил за межами їх кордонів.

Втрата державою суверенітету відбувається через його делегування, коли «втрачена» частина цього суверенітету передається недержавному (наддержавному, субдержавному, міждержавному) актору для розв'язання породжених глобалізацією загальнолюдських проблем світової спільноти.

Держава, перебуваючи під тиском зростаючої комплексності національно-політичних відносин та спираючись на прогресуючу самоорганізацію національних суспільств, підіймається на якісно вищий щабель регулювання суспільних відносин, перетворюючись з безпосереднього постачальника державних послуг на їх менеджера. В останньому випадку державні функції розподіляються (через делегування) між субнаціональними акторами, які мають змогу і право здійснювати певні соціальні функції від імені держави. Таким чином, державна влада і державний суверенітет розподіляються не лише на міжнародній арені, а й у межах національних суспільств.

Недержавні актори не є новим явищем міжнародної та національної політичних арен, однак за умов появи нових інформаційних технологій, виникнення важливих загальнолюдських проблем, що перебувають поза функціональними і територіальними межами державного суверенітету та змін пріоритетів і цінностей соціальної поведінки, кількість та вплив цих недержавних акторів невинно зростають. Разом з тим зростають і загрози національним інтересам суверенних держав.

Усе розмаїття недержавних акторів може бути зведене до чотирьох класифікаційних груп: міжурядові урядові організації; міжнародні неурядові, неприбуткові організації; прибуткові організації (транснаціональні та багато-

національні корпорації); кримінальні структури, нелегальні угруповання [12–14].

Міжнародні урядові організації (МУО) – другі за значенням актори міжнародних відносин – є міждержавними об'єднаннями, заснованими на міжнародних угодах, з власними (відображеними переважно в цих угодах) цілями і завданнями, сферами діяльності та інституційною структурою. Більшість МУО, навіть отримавши частину державного суверенітету своїх учасників, окремими та цілком незалежними акторами світової політики так і не стали. Однак прискорення процесів глобалізації призводить і призводитиме до розростання мережі міжнародних організацій, у яких, можливо, переважатимуть неурядові організації. Зростання ролі міжнародних урядових організацій вимагатиме від них розроблення власних стратегій управління та регулювання міжнародних відносин, що далеко не завжди збігається з національними інтересами. Вироблення і здійснення цих стратегій, як і все співробітництво держав у рамках міжнародних урядових організацій, стануть продовженням національних політик, стратегій і механізмів їх реалізації. Таким чином, відбудеться зближення внутрішньої та зовнішньої політик, а держави виявлятимуть більшу готовність делегувати частину свого суверенітету міжурядовим організаціям, що сприятиме зростанню ролі та значення останніх у міжнародних відносинах.

Міжнародні неурядові організації (МНУО) – як правило, утворення не-територіального характеру, а їх засновники та члени не є суверенними державами. Міжнародні неурядові організації, як і національні неурядові організації, є повністю самостійними акторами, а їх діяльність не завжди відповідає політиці національних урядів і національним інтересам держав, на території яких вони зареєстровані. Більше того, доволі часто вони (переважно з політико-ідеологічних міркувань) протистоять одне одному. У багатьох випадках такі організації своєю діяльністю прямо чи опосередковано підривають державні суверенітети країн, протиставляючи їм власну політику, ідеологію, культурні настанови.

Найяскравішим прикладом «вторгнення» (передусім на національні ринки) нових недержавних суб'єктів міжнародних відносин, що впливають на процес прийняття державних рішень у сфері економіки, політики, культури, слід вважати експансію ТНК, що пов'язано з інтенсифікацією руху прямих іноземних інвестицій. Важливою рисою ТНК є реалізація єдиної послідовної корпоративної стратегії через один або декілька недержавних центрів прийняття господарських рішень. Метою соціальної поведінки цих новітніх міжнародних акторів (на відміну від МНУО) є отримання максимального прибутку.

ТНК послаблюють суверенітет держав у такій важливій сфері суспільних відносин, як економіка. Найбільші з ТНК (Microsoft, General Electric, Coca-

Cola, AOL Time Warner та ін.) володіють величезними економічними ресурсами, які дають їм перевагу не лише над малими, а й над середніми і навіть великими державами. Порівняння економічного потенціалу найбільших ТНК з економічним потенціалом національних держав, що традиційно використовується для ілюстрації тези про зростання «суто економічної» ролі ТНК у світовому господарстві, може дати певне уявлення і про їх політичну вагу в міжнародній системі.

Здійснюючи прямі інвестиції в країни-реципієнти (майже 200 млрд дол. щорічно), ТНК потребують гарантій збереження цих інвестицій та, виходячи з винятково корпоративно-егоїстичних інтересів, намагаються всіма доступними засобами забезпечити в цих країнах стан політичної стабільності. Саме з цією метою залучаються міжнародні організації, методи інформаційного тиску, а також вживаються економічні і навіть силові заходи. Показово, що збройні конфлікти виникають саме там (Ірак, Боснія і т. д.), де з різних причин ТНК не вдалося досягти своїх цілей економічним шляхом.

Інші недержавні учасники міжнародних відносин, наприклад національно-визвольні рухи, сепаратистські угруповання, терористичні організації, мафії, окремі особи, лише прагнуть стати міжнародними акторами і поки що не мають таких статусних ознак. Однак не слід недооцінювати значення їх діяльності в контексті перегляду концепції державного суверенітету. До кримінальної діяльності на міжнародному рівні залучено багато різноманітних злочинних угруповань, державна протидія яким наштовхується на труднощі, подібні до тих, що виникають під час взаємодії держав з ТНК. Транснаціональна діяльність кримінальних та повстанських угруповань часто переносить внутрішні проблеми держав у сферу світової політики, що є негативним аспектом об'єктивного злиття внутрішньої і зовнішньої політик в умовах глобалізації. Боротьба з організованою міжнародною злочинністю зумовлює необхідність порушення державного суверенітету, зокрема, у випадках застосування принципу екстериторіальності, коли йдеться про знешкодження особливо небезпечних злочинців.

Останніми роками простежується тенденція до відродження регіональної політичної свідомості та традицій політичної автономії регіонів, у тому числі на міжнародному рівні [14–16]. Передусім йдеться про регіональних акторів, які здійснюють свою міжнародну діяльність усупереч державі, до якої вони належать (сепаратистські регіони), а також регіональних акторів, які намагаються конкурувати з державою, демонструючи їй свою самодостатність (так звані «сильні» регіони, регіони-донори). Нині субнаціональні регіони здійснюють міжнародну діяльність, не протиставляючи свою регіональну зовнішню політику державній, а доповнюючи її і, таким чином, отримуючи пряме заохочення з боку державних органів. Поширення такого різновиду міжнародних взаємодій дає змогу говорити про появу нового

рівня у світових міжнародних відносинах – рівня транскордонно-міжрегіонального.

Історичний досвід розвитку новітньої української державності свідчить, що нині Україні бракує владного потенціалу і тому вона не може повністю реалізувати свій державний суверенітет ні в традиційному його розумінні, ні у глобалізаційно-новітньому. Це стосується і внутрішньополітичних справ, і зовнішньополітичних відносин. Українській державі властивий хронічний дефіцит суверенітету, що не дає їй можливості перетворити формальну незалежність на реально-політичну. Саме означеним дефіцитом пояснюється більшість проблем українського політикуму.

В Україні суверенітет все ще тлумачиться з позицій практики та ідеологій індустріальних суспільств. Натомість, глобально-історична соціальна трансформація від індустріалізму до постіндустріалізму враховується мало. Відповідно ігноруються визначальні компоненти постіндустріальної національної могутності – інформатизація, рівень розвитку високих технологій, присутність і вплив держави у багатосторонніх структурах світової політики. Отже, українським політикам та й усьому суспільству ще бракує новітніх уявлень про владний потенціал власної держави на шляху реалізації її державного суверенітету в глобалізованому міжнародному середовищі.

Наслідком традиціоналістсько-індустріальних уявлень про державний суверенітет у добу глобалізації і відповідних політичних практик його здійснення є переважання застарілих форм правління, що стримують прискорений перехід України від індустріального до інформаційного суспільства [9; 12; 17]. У постіндустріальній Україні в умовах глобалізаційних тенденцій держава перетворюється на розпорядника та управлінця верховної влади, а не її безпосереднього виконавця і постачальника, що призводить до нівелювання національних інтересів, а в деяких випадках – і до їх зневажання.

Таким чином, як **висновок** зазначимо, що глобалізаційні процеси суттєво впливають на державний суверенітет України як один з основних об'єктів її державної безпеки, а саме:

1) наслідком глобалізації (зокрема, її економічної складової) є утворення великих ТНК, здатних використовувати економіку України у власних інтересах, у тому числі через вплив на державні структури, унеможливаючи виконання ними функції виразника інтересів суспільства і фактично позбавляючи державу статусу носія суверенітету;

2) у межах діяльності міждержавних об'єднань (для України це передусім ЄС) негативний вплив глобалізації полягає у зменшенні ролі держави у здійсненні регіональної політики. Остання все більше стає функцією ЄС;

3) глобалізація провокує кризу національної держави. Уніфіковані західні цінності та культурні зразки замішують оригінальні українські ціннісні

системи, які, долучаючись до них, символічно долучаються до більш високого рівня життя.

Здійснення суверенних прав Української держави за умов глобалізації вимагає нового розуміння і нової практики. Нинішня Україна ще недостатньо залучена до глобалізаційних процесів. Отже, Українська держава втрачає міжнародно-політичні можливості реалізації свого суверенітету, в одних випадках ізолюючись, в інших – об'єктивно усуваючись від світових справ. У сучасних міжнародних відносинах участь держави в глобалізаційних процесах корелює з участю громадян у національному політичному процесі. Адже без такого залучення громадянського суспільства неможливо впливати на прийняття ключових політичних рішень. Реалізація суверенітету української держави залежить не лише від дії загальних історичних, соціологічних та міжнародно-політичних чинників, а й від спроможності українського суспільства подолати економічні труднощі та завершити демократичну трансформацію, оскільки лише функціональна ринкова демократія зможе дати адекватні відповіді на основні виклики постіндустріальної сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пирумов В. С. Стратегия выживания социума: Системный подход в исследовании проблем геополитики и безопасности / В. С. Пирумов. – М. : Дружба народов, 2003. – 538 с.
2. Поздняков Э. А. Геополитика / Э. А. Поздняков. – М. : АО Изд. гр. «Прогресс» – «Культура», 1995. – 570 с.
3. Рыбалкин Н. Н. Природа безопасности / Н. Н. Рыбалкин // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7, Философия. – 2003. – № 5. – С. 36–52.
4. Романович А. Л. Проблема безопасности в контексте устойчивого развития / А. Л. Романович // Социально-гуманитарные знания. – 2003. – № 1. – С. 3–18.
5. Глобалізація і безпека розвитку : [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
6. Горбулин В. Национальная безопасность Украины и международная безопасность / В. Горбулин // Полит. мысль. – 1997. – № 1. – С. 76–88.
7. Исследования по безопасности / С. В. Выборнов, А. Ю. Иванов, С. Е. Коршиков и др. ; под ред. С. П. Никанорова. – М. : Концепт, 1998. – 623 с.
8. Макеев А. В. Политика и безопасность : [монография] / А. В. Макеев. – М. : Щит-М, 1998. – 270 с.
9. Кремень Т. В. Державний суверенітет у добу глобалізації / Т. В. Кремень // Політика і час. – 2003. – № 10. – С. 36–40.
10. Андрійчук В. Глобалізація, інтеграція та економічна безпека України / В. Андрійчук // Політика і час. – 2003. – № 9. – С. 61–70.
11. Камінський Є. Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття : [монографія] / Є. Є. Камінський. – К. : Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
12. Кремень Т. В. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23 00.04 / Т. В. Кремень. – К., 2004. – 18 с.

13. Куян І. Чи послаблює глобалізація суверенітет національних держав? [Електронний ресурс] / І. Куян. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1510/>.
14. Чайка І. Ю. Проблема збереження державного суверенітету в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / І. Ю. Чайка. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Sprg/2006_1/chauka.pdf.
15. Молчанов М. А. Дискуссионные аспекты проблемы «национальный интерес» / М. А. Молчанов // Полис. – 2000. – № 1. – С. 8–22.
16. Юрлов Ф. Социальные издержки глобализации / Ф. Юрлов // Социс. – 2001. – № 7. – С. 95–105.
17. Наумкіна С. Глобалізація: тенденції інтеграції, універсалізації та поляризації сучасного світу / С. Наумкіна // Політ. менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 121–128.

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ НА ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ УКРАИНЫ

Пилипчук В. Г., Дзебань А. П.

Рассмотрены основные факторы влияния современных глобализационных процессов на государственный суверенитет Украины. Показано, что национальные государства в условиях глобализации уже не являются единственными игроками на мировой арене, поскольку к международным отношениям активно привлекаются международные организации, транснациональные корпорации, трансграничные регионы, этнические меньшинства, профессиональные ассоциации, социальные движения, индивиды. Осуществлена классификация негосударственных актеров, влияющих на состояние государственной безопасности Украины.

Ключевые слова: глобализация, государственный суверенитет, международные организации.

INFLUENCE OF GLOBALIZATION PROCESSES ON STATE SOVEREIGNTY OF UKRAINE

Pylypchuk V. G., Dzeban A. P.

The basic factors of influencing of modern globalization processes are examined on state sovereignty of Ukraine. It is shown that the national states in the conditions of globalization already are not unique players on a world arena, as to the international relations international organizations, multinational corporations, international regions, ethnic minorities, professional associations, social motions individuals, are actively attracted. Classification of non-state actors influencing on the state of state security of Ukraine is carried out.

Key words: globalization, state sovereignty, international organizations.

